

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ ФОРМАЛНОТО И НЕФОРМАЛНОТО ЗДРАВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Доц. д-р Вержиния Боянова
Гл. ас. д-р Константин Теодосиев
Гл. ас. д-р Берджухи Йорданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията представя резултатите от проведено анкетно изследване на личностните нагласи към взаимодействието между формалните и неформалните подходи и практики за комплексно здравно (вкл. екологично и физическо) образование. С цел да бъдат обхванати максимално широк кръг индивидуални мнения и опити, бяха формирани две паралелни респондентски групи от студенти в педагогически и социални професионални направления (педагогика, неформално образование, социални дейности), от една страна, и педагогически и социалнопедагогически специалисти заети във и извън формалната образователна система, от друга. Анализът на анкетните данни доказва значимото място и роля на сближаването на формалното и неформалното образование за успешното и устойчиво личностно развитие и реализация за двете групи изследвани лица, но също така очерта и някои специфични разграничителни линии в техните опити и позиции.

Ключови думи: здравно, екологично и физическо образование; формално образование; неформално образование; здравословен начин на живот

В съвременното образователно пространство неформалното образование, включващо извънучилищните и извънкласните дейности на обучителни центрове, читалища, неправителствени организации и др., придобива все по-голяма значимост като подпомагащо и допълващо училищното обучение в подкрепа на личностното и професионалното развитие на децата и подрастващите. Ето защо е важно да се изследват различните аспекти на свързаността между формалното и неформалното образование в сферата на здравното образование и възпитание.

Доколкото неформалното образование се реализира в алтернативни среди и по алтернативен начин, това му позволява по-успешно да прилага индивидуален подход при определяне на образователните нужди, възможности и

интереси на всеки обучаван. За целта се разработват и прилагат авторски учебни програми и практики, които дори когато имат сходни цели с формалното образование, ги постигат по уникален път/начин, съобразно особеностите на групите/индивидите, с които се работи. Здравното образование и възпитание най-общо представлява целенасочен специално организиран възпитателен процес, който протича в семейството, детската градина, училището и в цялото общество.

В научната литература съществуват различни определения за същността на здравното образование и възпитание:

- „като специфична медико-педагогическа дейност е повишаване на здравната култура на населението и постигането на здравословен стил на живот“ (Mladenova 2018);

- „съдейства за формиране и укрепване на физическото и психическото здраве на детето и юношата, за хармоничното им развитие като жизнеспособни и дееспособни личности“ (Borisov, Popova, Georgieva, Shopova 1998);

- здравното образование се отнася до изграждане на саморегулативно здравно поведение, като преориентиране и перспектива за оптимизиране на здравето (Angelova 2019);

- целта на здравното възпитание обхваща основни понятия, свързани със здравето: „да изучава закономерностите за формиране и укрепване на здравето и разработването на пътища за повишаване на здравната култура, изграждане на здравословен стил на живот и здравно поведение, адекватно на съвременните изисквания“ (Prodanov 2004);

- здравното образование е „насочено към развитие на умения за създаване или поддържане на здравословен стил и условия на живот и за доброволното адаптиране към поведение, благоприятстващо здравето“.

В рамките на средното образование формите и начините за реализиране на здравното образование и възпитание в училище в България са регламентирани в Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование. Те обхващат паралелни дейности в часа на класа, в заниманията по интереси в рамките на целодневна организация на учебния ден, в рамките на дейностите по обща подкрепа за личностно развитие в процеса на придобиване на общообразователната подготовка, в процеса на придобиване на разширена подготовка, в процеса на придобиване на профилираната подготовка, в процеса на придобиване на допълнителната подготовка, в заниманията по интереси в рамките на целодневната организация на учебния ден. Всичко това предполага съвместна работа в широка институционална и професионална мрежа между всички заинтересовани хора, общности и организации. Ето защо и подготовката на бъдещите учители, социални педагози и педагогически съветници следва да адресира тази широкоспектърна ангажираност и компетентност, която им е нужна за успешна професионална реализация.

Целта на настоящото изследване е да анализира в сравнителен план индивидуалните мнения и опит към значимостта и ефективността на споделеното формално и неформално здравно (вкл. екологично и физическо) образование на две групи респонденти: студенти от професионалните направления „Педагогика“ и „Социални дейности“ и педагогическите специалисти във и извън образователната система. По този начин ще се очертаят специфичните за актуалния български контекст измерения на тяхната свързаност: като постигнато единство или сближаване, от една страна, и като проектиращи се противоречия или разминавания.

За постигане на приетата изследователска цел е разработена методология, съчетаваща провеждането на две паралелни анкетни проучвания сред двете респондентски извадки, които по-нататък в изложението ще бъдат представени последователно, преди да бъдат анализирани в сравнителен план.

Анкетно изследване с педагогически специалисти: методология и резултати

За да се изследва взаимодействието между училищните (формалните) и извънучилищни и извънуниверситетски (неформалните) образователни институции в сферата на здравното образование, през периода май – юли 2021 година, е проведена „Анкета за училищни и извънучилищни педагогически кадри“. Нейната цел е да се установят мненията и опитът на педагогическите кадри относно възможността, необходимостта и ползността на взаимодействието между училищните и извънучилищните образователни институции в сферата на здравното образование.

За целите на проучването е разработена и приложена скала от седем критерия, както следва.

Критерий 1: адекватна значимост на здравното образование сред училищните приоритети за различните възрасти.

Критерий 2: качество на училищното здравно образование по ключови теми.

Критерий 3: значимост на приноса на неформалните обучителни дейности за различните възрасти.

Критерий 4: качество на взаимодействието в конкретния контекст (реален опит).

Критерий 5: ефективност/приложимост на различните форми на взаимодействие.

Критерий 6: стратегии за ефективно управление на свързаността/партньорството.

Критерий 7: добри практики.

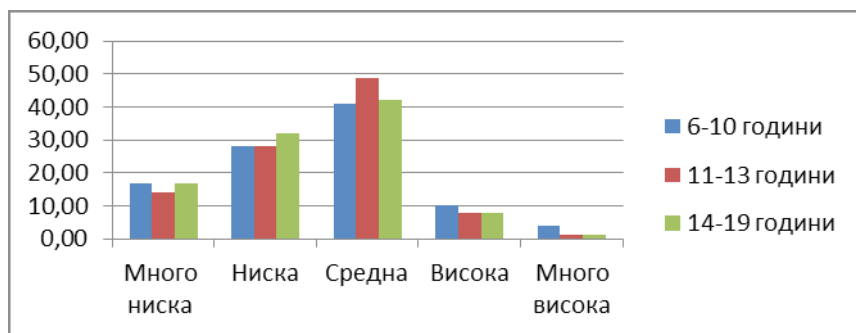
Обект на специален анализ са емпиричните данни, събрани по отношение на първите пет критерия, чрез които се проучват мненията на респондентите за свързаността между формалното и неформалното образование.

В анкетното проучване участват 78 респонденти, като 6 от тях са мъже, а останалите 72 са жени, работещи в различни училищни и извънучилищни

институции: в детска градина – 14 човека; в начално училище – 5 човека; в основно училище – 17; в средно училище – 25; в професионална гимназия – 8; в център за подкрепа на личностното развитие – 1; в частен образователен център/школа/занималня – 4; в гражданска организация с образователни функции – 2; в други институции – 2. Изследваните лица са от разнородни населени места: 51 от тях работят в столицата, 12 – в село, 4 – в малък град, 11 – в областен град. Тяхната възраст е следната: 20 – 30 г. – 19,2%; 30 – 40 г. – 24,4%; 40 – 50 г. – 35,9%; 50 – 60 г. – 14,1%; над 60 г. – 6,4%, а актуалната им длъжност е: начален учител – 32,1%; учител по учебен предмет – 29,5%; помагаш училищен специалист (педагогически съветник, училищен психолог, ресурсен учител ...) – 9%; директор/зам.-директор – 9%; друго – 20,5 %. Педагогическият им стаж е, както следва: до 5 г. – 34,6 %; 5 – 10 г. – 23,1%; 10 – 15 г. – 5,1%; 15 – 20 г. – 10,3%; 20 – 30 г. – 14,1%; над 30 г. – 12,8%.

От представените по-горе данни става ясно, че по-голямата част от респондентите работят в средно училище – 25, и в основно училище – 17, също и че повече от половината изследвани лица работят в столицата – 51 човека. Тяхната възраст при над 50% е между 30 и 50 години, като 35,9% са на възраст между 40 и 50 години.

Данните по критерий 1 показват, че по-голямата част от респондентите (между 40% и 50%) посочват, че степента, в която здравната култура и образование са във фокуса на официалните образователни стандарти и учебни програми за учениците от различните възрасти, е „средна“, като 48,7% от изследваните лица са дали такъв отговор за възрастта между 11 и 13 години (фиг. 1).

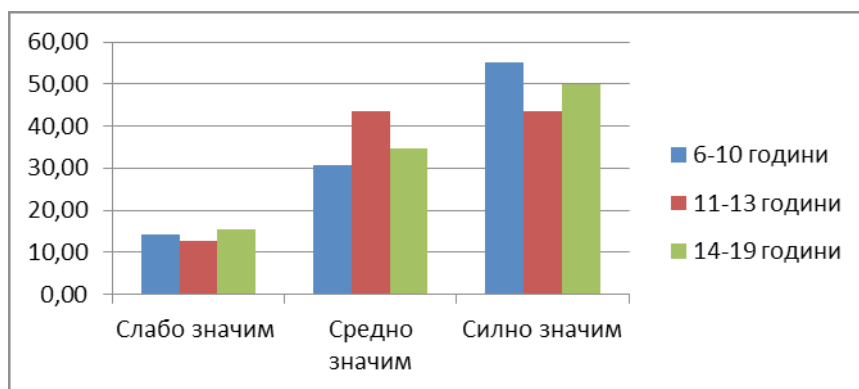
Фигура 1. Адекватна значимост на здравното възпитание сред училищните приоритети за различните възрасти

Данните по критерий 2 показват, че степента, в която училищното образование гарантира качествена подготовка по различните теми, отново се оценява в по-голямата си част като „средна“ между 25% и 40%. Обезпокоително е,

че 29,5% от респондентите посочват „много ниска“ степен и 32% – „ниска“ степен на подготовка по темата „Психично здраве и личностно развитие“. Формирането на отношение спрямо хората с психични разстройства също е оставено изцяло в полето на неформалното образование. Благоприятна тенденция е, че в изследване на зрелостници от миналата година се представят резултати, че респондентите „категорично нямат нищо против това да поддържат приятелски взаимоотношения с лица с психични разстройства“, както и в квартала им да бъде изграден център за работа с представители на тази целева група (Sapundzhiev 2021, 790).

Повечето изследвани лица оценяват степента на качеството на училищна подготовка по всички здравни теми като „ниска“ – между 25% и 43,6%, като най-високите проценти се отнасят за темата „Сексуално здраве и сексуално преносими инфекции“, а във „висока“ степен – 17,9%, за темата „Физическа активност и дееспособност за здраве“. Тези резултати пораждат немалко тревога, имайки предвид, че детството е ключов период от развитието на индивида, и особено юношеството, което е „граница между детството и зрелостта, отвъд която никога нищо не е същото ... промяната е основна характеристика на този период, неразривно свързан с криза. Промяна в отделните сфери на психиката, промяна в отделните части на тялото ...“ (Gospodinov 2020, 15 – 16). В този смисъл, качествена педагогическа и психологическа подкрепа е повече от необходима и безспорна.

От данните по критерий 3 се установява, че значимостта на приноса на неформалните обучителни дейности за различните възрасти според 55,1% от респондентите се определя като „силно значим“ за възрастта между 6 и 10 години и 50% за възрастта между 14 – 19 години. Следователно не се използва в достатъчна степен потенциалът на неформалните институции в сферата на училищното образование и е необходима активна работа за по-голямото

Фигура 2. Значимост на приноса на неформалните обучителни дейности за различните възрасти

взаимодействие и повишаване на свързаността между формалното и неформалното образование.

Резултатите по отношение на критерий 4 (качество на взаимодействието в конкретния контекст (реален опит), са следните: в много ниска степен – 7,7%; в ниска степен – 29,5%; в средна степен – 43,6%; във висока степен – 14,1%; в много висока степен – 5,1%. По този критерий отново е видно, че според по-голямата част от изследваните лица качеството на взаимодействие между формалните и неформалните институции е в средна степен. Но заслужава да се отбележи, че резултатите с „ниска и много ниска“ степен сумарно са почти два-пъти по-голям процент от тези с „висока и много висока“.

От данните по критерий 5 става ясно, че повечето форми на партниране между формалното и неформалното образование се прилагат в „средна степен“, както са отговорили между 26% и 34,6% от респондентите, като най-високите проценти се отнасят за формата на взаимодействие „Работа по интегрирани учебни програми за изнесени обучения (зелени/бели училища) и извънкласни дейност, свързана със задължителната подготовка (екскурзии, лабораторни занятия, семинари и т.н.)“. „Висока“ ефективност на взаимодействие са посочили 30,8% от изследваните лица за формата на партниране „Съвместно участие в заниманията по интереси в училище“. Интересно е, че еднакъв процент респонденти – 15,4%, смятат, че има „много ниска“ и съответно „много висока“ приложимост на взаимодействието за две форми на партниране „съвместно организиране и поддържане на училищни медии с участие на учениците (вестници, радио, телевизия, списания, интернет страници и др.)“ и „Съвместно организиране на обучения на връстници от връстници“. Следователно може да се счита, че ефективността на различните форми на взаимодействие между формалното и неформалното образование е в недостатъчна, предимно средна степен според изследваните лица, което означава, че е необходимо развиването на повече съвместни дейности и инициативи.

В обобщение, анкетираните педагогически специалисти разглеждат допълващите извънкласни и извънучилищни дейности в сферата на здравното образование като изключително нужни и полезни, но все още недостатъчно използвани. Това потвърждава изследователското ни очакване, че синергията между формалните и неформалните подходи и практики се оценява като надежден начин за повишаване здравната култура и компетентност на учениците. Ето защо усилията и иновациите в такава насока заслужават по-сериозно внимание и координирани усилия между всички заинтересовани страни.

Анкетно изследване сред студенти: методология и резултати

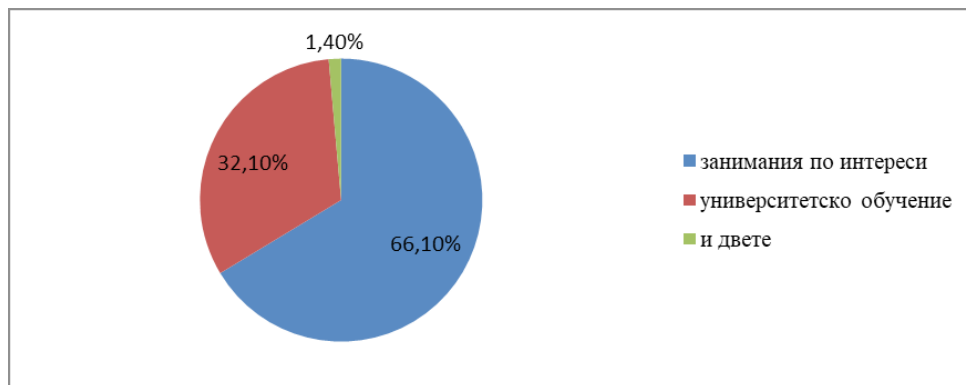
Относно възможността, необходимостта и полезността на взаимодействието между формалното и неформалното образование в сферата на здравното, физическото и екологичното образование е проведено анкетно проучване със

студенти от трите специалности на Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“ – социални дейности, неформално образование и педагогика. Отговорили са 56 респонденти.

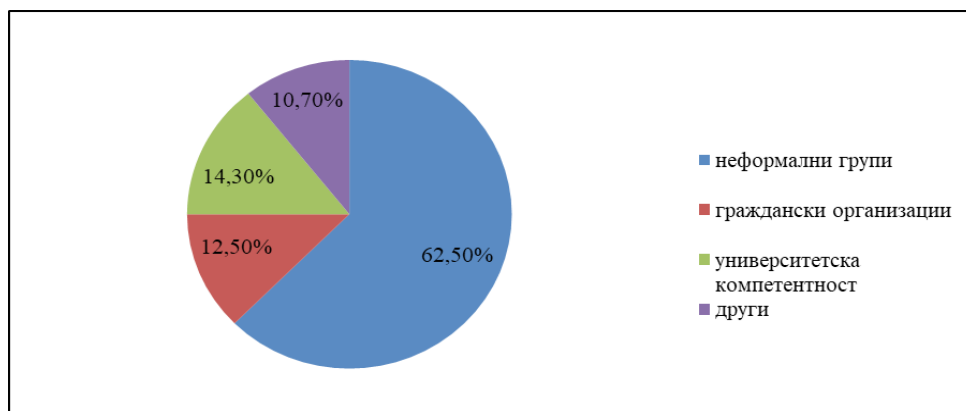
Поставените в анкетната карта въпроси адресират индивидуален опит и позиции, които кореспондират смислово с критериите, приложени към оценка на данните от анкетното проучване сред педагогическите кадри. Същевременно въпросите са адаптирани към специфичния статут на студентите като подготвящи се за професионална работа и реализация, а така също и към особеностите на подготовката в техните университетски програми и специалности.

На въпрос „*Кои за Вас са най-съществените причини формалното и неформалното образование да засилват свързаността помежду им?*“ отговорите на студентите се групират по следния начин: по-разширено запознаване и изучаване в дадена сфера; подобрява се качеството на обучение, разнообразява се учебният процес, повишават се интересите на учениците и студентите; успехът и ефективността от тяхното взаимодействие; неформалното образование допълва, дори надгражда и затвърждава наученото при формалното обучение; неформалното образование увеличава „обема на образованието“, разширява, допълва образователната среда; съпоставянето между студентите, различията им ги свързват; допълват се, неформалното образование предоставя повече свобода, практическо приложение и поставяне в реални ситуации; мотивацията за развитие и надграждане на знания и умения; неформалното образование е по-интересно, тяхното взаимодействие гарантира по-добро ниво на образование; при тази свързаност се компенсират дефицитите.

От посочените групи отговори може да се направи *извод*, че студентите разбират задълбочено значимостта на взаимодействието между формално и неформално образование във връзка с личностното и професионалното им развитие и социално функциониране. От резултатите от анкетното изследване става ясно, че: 62,5% от студентите считат, че *физическата култура* е много важна за личностното и професионалното развитие на младите хора; 33,9% от тях отговарят, че по-скоро е важно; според 3,6% – нито е важно, нито не е; според 75% – *екологичното образование* е много важно за личностното и професионалното развитие на младите хора; 23,2% считат, че по-скоро е важно и само 1,8% – че нито е важно, нито не е; за 80,4% от изследваните студенти *здравното образование* е много важно за тяхното личностно и професионално развитие; 17,9% – по-скоро важно, и само за 1,8% – не е важно; *рационалното хранене* за 80,4% е много важно, съответно за 17,9% – по-скоро е важно, и за 1,8% – нито е важно, нито не е. Интересно е, че за посочените сфери 32,10% от изследваните лица посочват значимостта на университетското обучение, а 66,10% считат, че заниманията по интереси са *най-ефективните форми на обучение за тези три сфери* и едва 1,40% посочват и двете (фиг. 3).

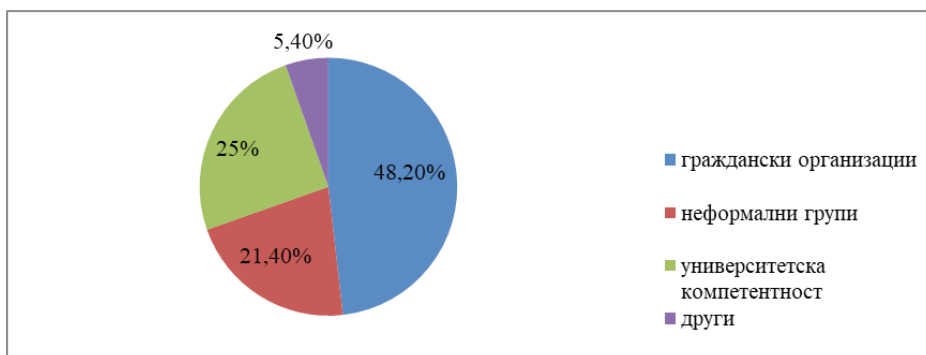

Фигура 3. За посочените по-горе сфери кои форми на обучение са най-ефективни според Вас?

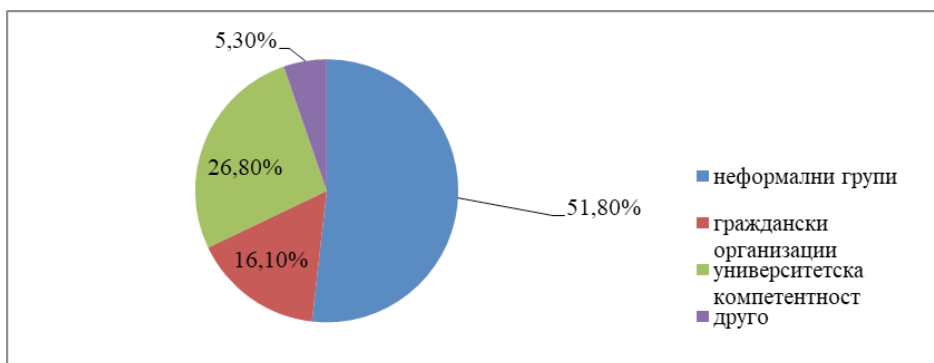

Фигура 4. Каква образователна среда би Ви помогнала да обогатите вашата физическа култура?

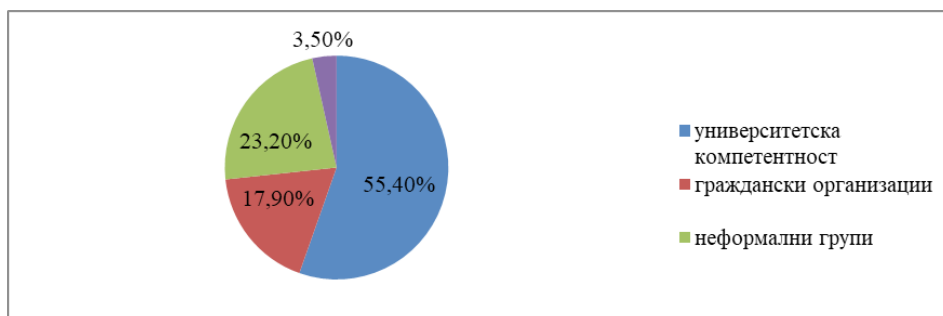
Също така, 62,5% респонденти са на мнение, че за *обогатяване на своята физическа култура* могат да разчитат на неформални групи, 14,3% разчитат на университетската подготовка, а 12,5 посочват граждански организации (фиг. 4). За екологичното образование 48,2% разчитат на граждански организации, 25% – на университетската компетентност, и 21,4% – на неформалните групи (фиг. 5). Във връзка с *рационалното хранене* най-висок е процентът – 51,8%, за неформалните групи, следван от университетска компетентност – 26,8%, и 16,1% – граждански организации, групи (фиг. 6). За *здравното образование* – 55,4% считат компетентността, която могат да получат в университета, 23,2% – неформалните групи, и 17,9% – гражданските организации (фиг. 7).

Фигура 5. Каква образователна среда би Ви помогнала да обогатите Вашето екологично образование?

Фигура 6. Каква образователна среда би Ви помогнала да обогатите вашата култура относно рационалното хранене?

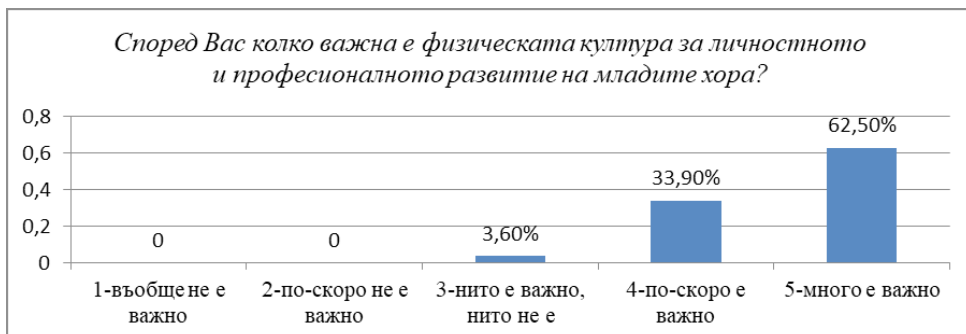
Фигура 7. Каква образователна среда би Ви помогнала да обогатите вашата култура относно здравното ви образование?

На въпрос „Според Вас по какви теми от трите области е важно обогатяването на културата и компетентността на студентите да продължи и в университета?“ отговорите се групират около смисловите и практически взаимовръзки между екология, хранене, здравно образование; здравна култура и рационално хранене; значение и влияние на физическата активност и начина на хранене в краткосрочен и дългосрочен план; значимост на двигателен режим, хранителен режим, опазване на околната среда и ресурсите; значимост на здравното образование.

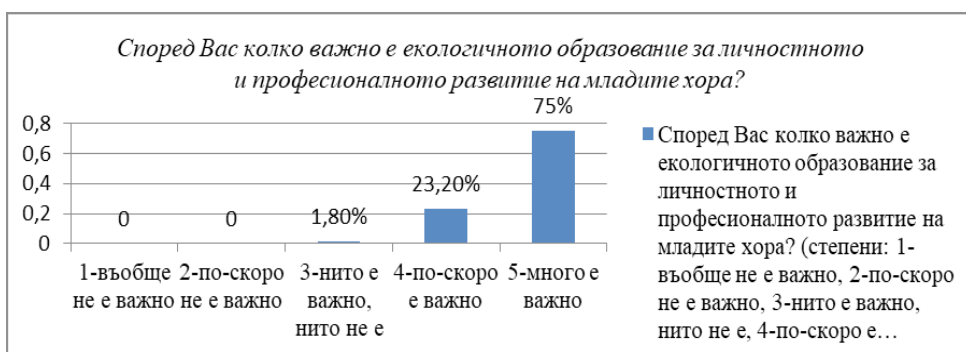
От получените отговори на този въпрос става ясно, че студентите осъзнават необходимостта да получат по-задълбочени знания, отнасящи се до здравето, здравното възпитание, физическото развитие и екологичната култура. Всъщност по тези теми студентите във Факултета по педагогика получават знания по различни дисциплини, но явно следва те да се обособят в допълнителни, целенасочени курсове.

Младите хора, пред които предстои и изпълнението на една от *най-дълго изпълняваните социални роли* в човешкото битие – *родител*, следва да формират знания и умения за отговорно родителство, което, от своя страна, също е свързано с формиране на умения за здравословен начин на живот, включващо и отговорност към своето здраве и това на околните, отговорно отношение и поведение спрямо околната среда, рационално хранене, физическа активност и като цяло – здравословен начин на живот. Добре е ясно да осъзнаят, че със своето поведение и здравни навици те са отговорни не само за своето здраве, но и за това на своите бъдещи деца. Здравното, екологичното и физическото образование, както и формирането на навици за рационално хранене са свързани с т.нар. *позитивно здраве* (Borisov 1998), което е свързано със здравословния начин на живот – една от основните цели на подхода „Промоция на здравето“. Подходът „Промоция на здравето“ е много актуален, значим, неговата основна цел е всеки един от нас чрез „саморегулиращо се здравно поведение да подобри собственото си здраве“ (Borisov 1998, 12). А резултатите от направеното изследване ни дават надежда, че голяма част от младите хора имат желание да водят здравословен начин на живот и търсят по-ефективно взаимодействие между формалното и неформалното образование в този аспект, което предполага лична здравна култура, мотивация и саморегулация.

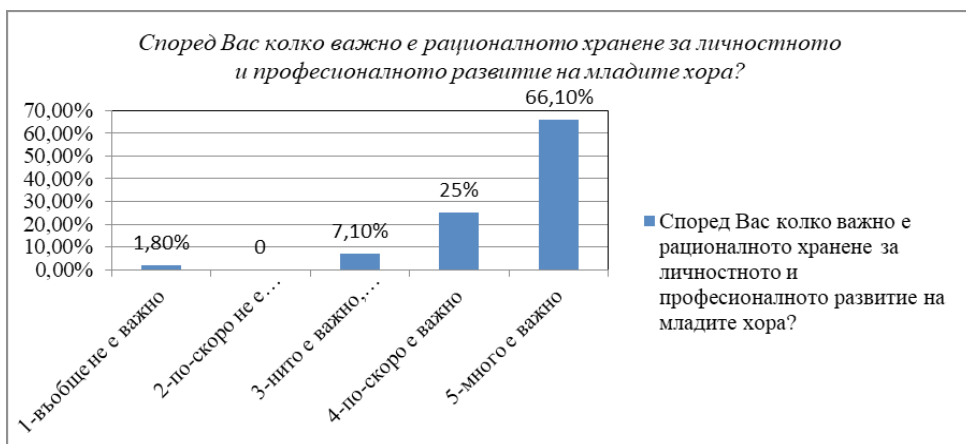
На въпрос „Как виждате приложението на вашата компетентност в посочените сфери в бъдеще и професионална перспектива?“ повечето от студентите се затрудняват да дадат конкретен отговор, но същевременно изказват убеденост, че познания в тези сфери са задължителни за тяхната успешна професионална дейност.

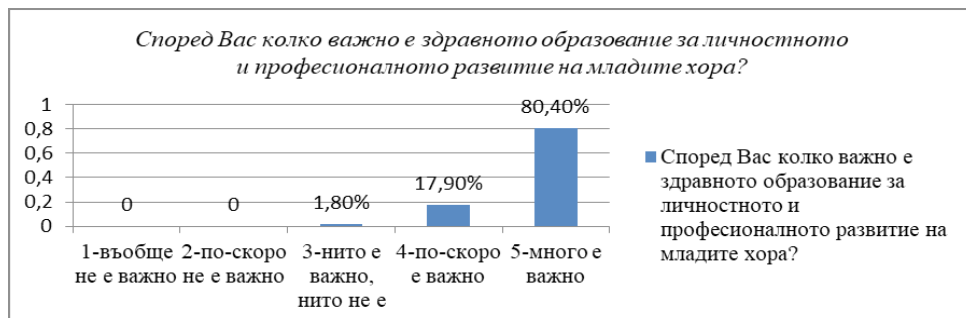
Фигура 8. Значимост на физическата култура

Фигура 9. Значимост на екологичното образование

Фигура 10. Значимост на рационалното хранене

Фигура 11. Значимост на здравното образование

От резултатите в представените графики става ясно, че най-висок процент от студентите са на мнение, че за личностното и професионалното развитие на младите хора здравното образование е много важно – 80,4%, рационалното хранене – 66,1%, екологичното образование – 75%, и 62,5% – физическата култура. Според 17,9% от респондентите здравното образование е по-скоро важно, 25% посочват, че рационалното хранене е по-скоро важно; екологичното образование е по-скоро е важно – 33,20%, и физическата култура – 33,9% по-скоро е важна. Обединявайки тези проценти, може да се каже, че много голяма част от респондентите осъзнават значимостта на екологичното, здравното, физическото образование. Изграждането на навици за здравословен начин на живот и за позитивно здраве следва да бъде приоритетна цел.

На въпроса „Според вас по отношение на какво има най-сериозни различия между университетското образование и неформалното образование?“ студентите считат, че най-голямо разминаване и различия между университетското образование и неформалното образование има: по отношение на практическите курсове за обучение; подхода към обучението; практическите упражнения; различна степен на ангажираност; при неформалното образование би било възможно да се срещнат повече възможности за практика и „трупане“ на повече опит; мотивацията, с която учат хората, получаването на документ в края на обучението; персонализиране на ученето и индивидуалния подход и фокус върху практически умения и знания; качество на образование и практическа наситеност; методите на обучение; в университетското образование се набляга повече на теорията.

На въпроса „Какво бихте препоръчали, за да бъде по-успешно партньорството между формалното и неформалното образование в областта на здравното образование?“ студентите изказват идеи за провеждане на лекции и беседи на открито в по-свободна, неформална среда; различни ателиета, практики; доброволчество в здравни и социални организации; партньорство с БЧК и сходни организации; повече лекции за здравното образование; по-тясна връзка и практическа насоченост; преподавателите да търсят начин да ангажират

студентите си в неформални образователни дейности и институции; срещи със специалисти в посока здравно образование; общи цели, планове, взаимодействие; повече външни лектори лекари, здравни и социални работници и повече посещения на семинари, организирани от университета; включването в повече семинари, курсове и форуми; курсове и материали, обхващащи цялостно здравното образование; създаване на допълнителни занимания по интереси в университета, които са с незадължителен характер; съвместни проекти между университети, институции за неформално образование и бизнес в сферата на здравното образование; университетът да организира информационни събития.

В *обобщение*, може да се каже, че според резултатите от анкетното проучване на студентския опит и мнения, подготовката, която дава училището в областта на здравното образование, е недостатъчна и същевременно голяма част от потенциала на неформалното образование в тази насока остава неразкрит. В това отношение връзката между формално и неформално образование, по-ефективното използване на съществуващите и създаване на нови форми на взаимодействие са ключови за повишаване качеството на здравното образование. Участващите в изследването студенти оценяват положително знанията в областта на здравното възпитание, които получават в университета, тяхната значимост както за бъдещата им професионална дейност, така и в личния им живот. Те осъзнават необходимостта и полезността от взаимодействието между формално и неформално образование, което дава основания за надежда, че като бъдещи специалисти, ще бъдат активни инициатори в тази насока. В техните виждания формалното образование дава задълбочени знания и стабилна основа, а неформалното предлага както нов поглед към теорията, също така и многообразие от оригинални и новаторски форми и практики. Както посочва С. Николаева, „неформалното образование е не само една широка социална система, но също така и изключително задълбочен концептуален подход към образованието като единство на цели, съдържание, процес и резултати. То дава шанс за неформална образователна подкрепа за развитието както на личността, така и на общността (Nikolaeva 2008, 138).

Изводи (сравнителен анализ)

Сравнителният анализ на резултатите от двете анкетни проучвания показва, че между двете респондентски групи съществува осезаема близост по отношение ценностната значимост и ефективност на здравното (вкл. екологично и физическо) образование като споделена отговорност между всички заинтересовани страни във и извън формалните образователни институции. Една значителна част от анкетираните педагози са положително настроени към потенциала на допълващите (смесени) обучителни дейности по теми и проблеми, свързани с промоция на здравето и овладяване на умения за здравословен начин на живот. Студентите, като цяло, са по-положително настроени към потенциала на иновативните практики на отворено образование, но демонстрират и по-високи

равнища на критичност по отношение на неоползотворените възможности за отворено учене и обучение за здравословен начин на живот.

Всичко това дава основание да се очаква една позитивна тенденция на разширяване на търсенията за оползотворяване на повече и по-иновативни форми на отворено здравно възпитание и образование, съчетаващи на всеки етап и степен на образователната система оптимална потенциала на всички вътрешни и външни институции и специалисти.

БЛАГОДАРНОСТИ

Авторите изказват благодарност на Фонд „Научни изследвания“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за финансовата подкрепа на проект 80-10-29/2021 г. на тема „Концептуални и приложни измерения на свързаността между формалното и неформално образование“, част от който е и представеното в статията теоретико-емпирично изследване.

БЕЛЕЖКИ

1. Наредба № 13 от 21 09. 2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование. ДВ, бр. 80, 11. 10. 2016 г.: МОН.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова, С., 2019. *Здравето на детето в образователен дискурс (концептуален модел)*. Русе: Авангард Принт.
- Борисов, В., Попова, С., Георгиева, Л. & Шопова, К., 1998. *Промоция на здравето*. София.
- Младенова, С., 2018. Здравно възпитание. В: Т. Попов (ред.). *Педагогика. Първа част: Теория на възпитанието*. Габрово: Екс-прес, 137 – 149.
- Господинов, В., 2020. Юношеството като граница и юношеството без граница – някои концептуални аспекти. В: *Юношеството като преход между детството и зрелостта – предизвикателства и хуманистични перспективи*. София: Св. Климент Охридски.
- Николаева, С., 2008. *Неформално образование – философии, теории, практики*. София: Екс-прес.
- Проданов, Г., 2004. *Хигиена и здравно възпитание*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Сапунджиев, С., 2021. Стигма и социални дистанции при зрелостници спрямо хора с психични разстройства. *Педагогика*, **93**(6).

REFERENCES

- Angelova, S., 2019. *Zdraveto na deteto v obrazovatelyn diskurs (kontseptualen model)*. Ruse: Avangard Print.

- Borisov, V., Popova, S., Georgieva, L. & Shopova, K., 1998. *Promotsia na zdraveto*. Sofia.
- Mladenova, S., 2018. Zdravno vazpitanie. V: T. Popov (red.). *Pedagogika. Parva chast: Teoria na vazpitanieto*. Gabrovo: Eks-pres, 137 – 149.
- Gospodinov, V., 2020. Junošestvoto kato granica i junošestvoto bez granica – njakoi konceptualni aspekti. V: *Junoshestvoto kato prehod meždu detstvoto i zrelostta – predizvikatelstva i humanisticni perspektivi*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Nikolaeva S., 2008. *Neformalno obrazovanie – filosofii, teorii, praktiki*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Prodanov, G., 2004. *Higiena i zdravno vazpitanie*. Veliko Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy.
- Sapundzhiev, S., 2021. Stigma i sotsialni distantsii pri zrelostnitsi spryamo hora s psihichni razstroystva. *Pedagogika - Pedagogy*, 93(6).

RESEARCH ON THE INTERACTION BETWEEN FORMAL AND NON-FORMAL HEALTH EDUCATION

Abstract. The article presents the results of a survey of personal opinions towards the interaction between formal and informal approaches and practices for complex health (incl. environmental and physical) education. Aiming to cover a wider range of individual exchanges and experiences, two parallel respondent groups were addressed: students in pedagogical and social professional fields (pedagogy, non-formal education, social activities), on the one hand, and pedagogical and socio-pedagogical specialists employed inside and outside the formal education system, on the other. The analysis of the survey data proves the significant place and role of convergence of formal and non-formal education for successful and sustainable personal development and realization for the two groups of persons surveyed, but also outlined some specific dividing lines in their experiments and positions.

Keywords: health; environmental and physical education; formal education; non-formal education; healthy lifestyle

✉ **Dr. Verjina Boyanova, Assoc. Prof.**

ORCID ID: 0000-0002-8809-0973

Assist. Prof. Berdzhuhi Yordanova, PhD student

ORCID ID: 0000-0001-9099-2856

Assist. Prof. Konstantin Teodosiev, PhD student

ORCID ID: 0000-0003-2502-3658

Faculty of Education

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: v.boyanova@fp.uni-sofia.bg

E-mail: berdjuhi@fp.uni-sofia.bg

E-mail: kteodosiev@gmail.com